

שלח נא את (בנות) עמי

Let my sister go

חירות וצמיחה מתוך קדושה, בבית המדרש

לעומת

שעבד והגבלה מתוך הקידושין, בבית הדין

ניצן כספי שילוני

הוא לא ייתן גט. הוא נטפל גם אלי ומדבר איתי בצורה מזלזלת. אני - שבשום סיטואציה אחרת לא הייתי מאפשרת למישהו להתייחס אליי כך - מבינה שכדאי שאקריב את כבודי בשעה הקרובה למען הגט של רינה. אני מסתכלת על רינה ולוחשת לה: "דק עוד כמה דקות, ננסה לספוג את ההתנהגות שלך". סוף-סוף נכנסים לאולם הגיטין. רינה קיבלה את הגט והשתחררה.

נתבקשתי לכתוב על המקום שלי כמי שלמדה בעבר בבית המדרש, וחזרה אליו בשנים האחרונות דרך העיסוק בייצוג נשים בבתי הדין הרבניים. אולם הפער בין השניים - לימוד תורה וייצוג בבית הדין הרבני - הוא כל כך בלתי נסבל עד שאני מתקשה להעמיד אותם תחת שם משותף כלשהו. את לימוד התורה בבית המדרש חוויתי כגאולה של הנפש, כצירייה וכחירות, בניגוד גמור לדיכוי ולשעבוד שבהם אני פוגשת בבית הדין הרבני מדי יום.

הגרי"ד סולובייצ'יק קתור בין לימוד תורה לבין שאי האוטונומיה של האדם:

האדם בשקידתו על דלתות התורה מוצא את עצמותו ועצמאותו ובונה את עולמו כולו משלו, כלי סיוע חיצוני... ריבונות נפלאה ניתנה לו מאת הבורא, נתן התורה - את לימוד התורה!¹

חודש שבט תשע"ז. בית הדין הרבני בירושלים. אני נכנסת עם רינה (שם בדוי) לאולם הדיונים. שתינו במותח - האם הבעל יספיע הפעם? כבר ארבע שנים שרינה מנהלת הליך גירושין נגד הבעל, ארבע שנים שהיא מבקשת דבר אחר - גט. הבעל נכנס לאולם, ורינה נושמת קצת לרווחה. הדיין נכנס לאולם ומבקש לשמוע את שני הצדדים. לבעל האשמות קשות נגד האשה: קשה לחיות איתה, היא כל היום כעוסה, אולי היא אפילו חולת נפש. "אני רוצה שלום בית!", הוא נזכר. אני קמה ואומרת: אם היא באמת כל כך גרעה כמו שהבעל מתאר, או בבקשה שייפטר ממנה, וייתן לה גט. הדיין נמשך, הדיין שואל שאלות, ברור לו שזוג שחי בנפרד כבר כמה שנים צריך להתגרש, אבל הוא מקפיד שלא להגיד לבעל מילה שעלולה להתפרש כצירייה לחץ. שחלילה חס לא נגיע למצב של חשש מ'גט מעושה'. פתאום הבעל קם ובורח מהאולם. צועק לעבר רינה: "אני בחיים לא אתן לך גט!". רינה מתחילה לבכות. הדיין קובע דיון לעוד שלושה חודשים, וכשאני מבקשת שיקבע דיון קרוב יותר יורה להביא את הבעל בצו הבאה, הוא צועק שנצא מיד מהאולם שלו. בדרך החוצה מבית הדין אנחנו נתקלות בבעל שמודיע כי שינה את דעתו והחליט שהוא בעצם רוצה לתת גט היום. מרגע זה עוברות עלי (ובודאי שעל רינה) שעתיים מתוחות וקשות. בזמן כתיבת הגט אנתנו ממתנינים מחוץ לאולם. הבעל עומד קרוב לרינה ומשפיל אותה, מטיח בה האשמות קשות ביותר, לעיני כל באי בית הדין. ניסיון שלי לדבר איתו או להרחיק אותה גורר התפרצות של הבעל שמודיע כי אם רינה לא תשמע עכשיו את כל מה שיש לו להגיד,

¹ על אהבת התורה וגאולה נפש הדור", בתוך: בסוד היחיד והיחיד, ירושלים, תשל"ז.

יודעה גם אמרתם של חז"ל שקושרת בין לימוד תורה לבין נפש בת חורין: "שאין לך בן חורין, אלא מי שעוסק בתורה".²

מדברי בעל העקידה עולה גם שהחירות היא ערך געלה וההשתעבדות היחידה הגעלה היא בפני ה' יתברך ולא בפני אדם בשר ודם אחר:

החירות והחופש דבר נכסף וגאות לכל בעל שכל, אך ההשתעבדות וההכנעה אל אשר יחויבם החירות, כי החירות והחפשיית האמיתיים הם ההשתעבדות למי שראוי לו, כמון המלך כשהוא נשמע לתורה ואו הוא בן חורין.³

אם כן, בעוד שלימוד התורה מיוצג על ידי ערך החירות לכל לומד ולומדת, ותיאור זה הולם את החזרה של רבים ורבות ושקועים בלימוד בבית המדרש, הרי שהלכות סדר נשים מייצגות את התפקוד הגמור עבור אשה נשואה שנכנסת בשערי בית הדין - שם משיקעים אותה בשעבוד הגוף והרוח לגבר שנישאה לו בעבר.

על הסיפור של רינה ועל שנות הסבל שלה, לא תשמעו בדיעות חרותיות וגם לא ברישיות החברתיות. הוא כל כך שכיח עד שאפילו הדיינים התקשו להסתיר את הפיתוק שלהם. רינה אפילו לא תיחשב כ"מסורבת נט" בטכניסטיקות שמפרסמת הנחלת בדי הדין מדי שנה, נטשים שבמקרה הזה (כמו גם במקרים חמורים בהרבה) בית הדין לא פסק שהבעל מחויב לתת גט. כיוונה אני מדייקת להשתמש

במילה "בעל" - ולא בביטויים כמו: "איש" או "בן זוג" - כיוון שאין לי כל רצון לטשטש את הבעיה איתה אנו מתמודדים: גבר הוא עדיין הבעלים של אשה שאותה קידש.

אני רוצה להרחיב את הריעה ולתאר את מעמדן של נשים נוספות שהלכה מנבילה את חירותן להינשא. אמנם נשים שבעליהן מוסרבים לתת להן גט ומותירים אותן כבלא שקוף, מעפילות בקלות לראש מעד האוטמללות שההלכה מסוגלת להפיק (נראה שהממזרים הם היחידים שיכולים להתחרות איתן על התואר המפוקפק). אך הן מרות רק את סימפוטום הקצה. "הזיקקה להליצה", "מיניקת חברו", "מעוברת חברו", "מורדת" וגם "אשה קטלנית" - כל אלה הן הגדרות הלכתיות חיות ונושמות, אשר מצמצמות ומגבילות את חירותן של נשים, ולמעשה משעבדות אותן באופן חלקי, הגם שהן פחות ידועות למי שלא נכנס באופן שנרתי בשערי בתי הדין או לא בקי בהלכות אבן העזר. כדי לנסות

לפתוח צהר לעולמן של הנשים המשועבדות-חלקית - בין שהדבר כרוך באשמת האשה, ובין אם הוא נוצר כתוצאה מניקה של גבר אחר לאשה - אספר את סיפוריהן של יעל ושל לאה.

יעל היא אשה צעירה וגרושה והיא אנוא לתנוקת בת חצי שנה. כאשר הגיעה יעל להירשם לנישואין עם בן זוגה החדש, נאמר לה שהיא מעוכבת מלהינשא ועליה להגיש בקשה להיתר נישואין בבית הדין הרבני. כיוון שהתנוקת שלה בת פחות משנתיים, המעמד שלה הוא לא של "פנויה" אלא של "מיניקת חברו". כלומר, ההלכה מונעת ממנה להינשא לאחר מחדש שתפסיק להניק את התנוקת, ובכך ייפגעו זכויותיו של הבעל לשעבר, שאחת מהן היא הנקת בתו. במקרה דומה פסק בית הדין כך:⁴

האישה משועבדת לבעלה להניק את בנה וכופה אותה להניק כחלק ממעשה ידיו... ואם מורדת מתנוקה ופוסק החלב הרי שהיא מחויבת לשלם עבור שכר הנקה או תשלומים עבור תחליף חלב.

ובכן, יעל התייצבה בפני הדיינים, ובלי הכנה מוקדמת נשאלה שאלות אינטימיות ביותר על גופה ועל הנקת בתה. בהמשך נצטווה להמציא לכית הדין אישור מאחות טיפת חלב, ורק לאחר כל אלו הגיעה הסאנה לסיימה ויעל הורשתה להינשא.

לאה, אשה בשנות השבעים לחייה התאלמנה פעמיים. למרבה השמחה, היא מצאה בן זוג חדש והגיעה איתו להירשם לנישואין בשעה טובה, רשם

הנישואין סירב לרשום אותה והפנה אותה לבית הדין הרבני כדי לקבל היתר מיוחד להינשא, והאת כיוון שהיא נחשבת "אשה קטלנית". לאחר דיון, נתן בית הדין את פסק דיון וקבע כי:⁵

בית הדין וכל המופקד על סדרי הנישואין צריך להימנע משייתוף פעולה עם מי שבא לשאת "קטלנית"... אין זה איסור בנישואין כלל, אלא בשמירת הגפוש מחשש סכנה.

בהמשך התריע בית הדין כי מדובר ב"סכנת נפשות גמורה" לאדם שמבקש להינשא עם "קטלנית", בסופו של דבר ולאחר הליך ארוך, העניק בית הדין ללאה את היתר הנישואין המיוחד תוך שהוא מתבסס על שלל טיעונים, והוזה נישא.

הסיפורים של יעל ושל לאה לאו שונים במהותם מסיפוריון של העונות. הם רק נבדלים מהם במיניון ובעוצמה שבה זיקת הקידושין פגעה בנשים. בעוד שחירותה של העונה ניטלת ממנה באופן מלא, יום ויום ושעה שעה, והיא מנועה מחיי זוגיות והבאת

בשום סיטואציה אחרת לא הייתי מאפשרת למישהו להתייחס אליי כך - אבל אני מבינה שכדאי שאקריב את כבודי בשעה הקרובה למען הגט של רינה. אני מסתכלת על רינה ולוחשת לה: "רק עוד כמה דקות, ננסה לספוג את ההתנהגות שלו". סוף-סוף נכנסים לאולם הגישין. רינה קיבלה את הגט והשתחררה

4 בית הדין הרבני האזורי בחיפה, 13.6.2012.
5 בית הדין הרבני האזורי בבאר שבע, 2.2.2014.

2 אבות 1, משנה ב.
3 ר' יצחק עראמה, מפרשו לזכרים טו, א.

היתר הוצעו פתרונות רדיקליים, כמו יצירת מוסד נישואין הלכתי נטול קניין (למשל, על בסיס "נישואי בני נח" כהצעת ד"ר אריאל פיקאר, או "מעין קידושין", כהצעת פרופ' פלדבלום על יסוד נישואי חירש וחירשת), וכן פתרונות מתונים יותר בדמות יצירת תנאי בקידושין או תקנת קהל של הפקעת קידושין, שמטרתם למנוע את הקטגוריות ההלכתיות שמשעבדות נשים.

אני מבקשת להדגיש כי הקריאה לתיקון של מסגרת הנישואין היהודית לא מונעת אך ורק מראשית לאחיותי העונות, המורדות והקטלניות. בדרישה ליצירת מוסד נישואין שאין בו שעבוד של גוף ונפש האשה, יש ערך בפני עצמו, ערך שהולך יד ביד עם אוספיה ומהותה של הדרך שבה אמתנו תופסת את עצמנו כיום - בנות חורין שאיש אינו יכול לקנות אותנו או לשעבד אותנו.

המחיר הכבד שיוצר השעבוד מרחיק אותנו, כאמור, לא רק מהאוטונומיה שלנו, אלא גם מעבודת ה' שלנו. ראייה נוספת לכך אפשר למצוא בדברי אבדורהם ונימוקו לפטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן:

לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו, ואם הייתה מחויבת במצוות עשה שהזמן גרמא אפשר שבשעת עשיית המצווה יצוה אותה הבעל לעשות מצוותו. ואם תעשה מצוות הברא - אי לה מבעלה, ואם תעשה מצוותו ותגיה מצוות הברא - אי לה מיוצרה.⁷

רוב רובם של הוגות מקיימים בימינו מערכת יחסים שונה לחלוטין מהמתואר אצל אבדורהם (שחי במאה ה-14), אך גם מדבריו ניתן ללמוד כיצד שעבוד בין בני אדם פוגע בקשר של האשה עם ה'.

ואולי, אם נשים היו בנות חורין במעמד הפרטי שלהן, יהיו לכך השלכות גם על המעמד הציבורי שלהן, לפחות כמו של העבד המשוחרר, כפי שעולה מהסיפור על רבי אליעזר ש"נגנס בבית הכנסת ולא מצא עשרה [למניין] ושחרר עבדו... ואמר רבי יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר "לעולם בהם תעבדו",⁸ ועונה הגמרא: "שאני לדבר מצווה" - שונה הדבר לצורך מצווה, שאז מותר לשחרר.

ילדים לעולם, הרי שהנשים המשועבדות-חלקית מנועות מכך רק באופן זמני, וכלי שמוטלת עליהן סנקציית המזרות של ילדיהן. אולם באופן מהותי, נשים אלו אינן בנות חורין להמשיך בחייהן. הן עדיין קשורות לסיפור החיים הקודם שלהן, לגבר הקודם שאליו נטקדשו בעבר.

אני בוודאי לא מחדשת בקביעה שהדבר אשר יוצר את העיגול הוא מעשה הקידושין עצמו, ולא הבעל הרשע או בית הדין שלא מתאמץ מספיק. מעשה הקידושין מכניס את כל ציבור הנשים שחוסות תחת מוסד זה, למצב שבו הן עלולות, באופן פוטנציאלי, ליפול למעמד הלכתי שייגבל את חייהן. שלא לדבר על מעמדה של האשה הנחשדת בניאוף, ומניסיוני בבתי הדין, נטל הווכחה הרובץ על הבעל כדי להכניס את אשתו לקטגוריה המפוקפקת הזו הוא קל כנצח - והכול באשמת הגדרת "אשת איש".

וכעת נשאל: מי נסקדות מותרשימה האומללה הזאת של נשים המשועבדות על ידי בתי הדין הרבניים וההלכה? ה"סוטה" (אשה נחשדת שנסתרה עם אדם זר), ה"קטנה" שאחיה השיא אותה, והאמה העבריינה. בקטגוריות הלכתיות אלו כבר איננו נפגשים בימינו, למרות שלא שמענו כי בתי הדין ישבו על המדוכה וניסו למצוא לתן פתרונות. למעשה, הקטגוריות הללו פסקו להתקיים מעצמן, כשלא היו עוד רלוונטיות. המציאות היא שאנשים חדלו למוכר את בנותיהם לאמה, כמו

גם לקרש ולהשיא אותן כשותף קטנות, כפי שהיה נהוג בעבר. ובאשר ל"סוטה" - כבר רבן יוחנן בן זכאי הפסיק את השקאת האשה במים המרים "משורבו המנאפים".⁹

באופן דומה, נראה לי שהפתרון האמיתי למצבי השעבוד האבסורדיים שתיארתי, יוכל להתרחש אך ורק כאשר בתי הדין יפסיקו לחפש פתרונות לנשים עונות (להכניס בעלים לכלא, או לעשות להם שיימינג בפייסבוק) או לנשים המיניקות (לבקש אישור מטיפת חלב), ותחת זאת לעקור את הבעיה מהשורש כבר במועד הכניסה לנישואין. במילים אחרות: צריך להפסיק להתקשר ולקרש באופן שנטל מנשים את חירותן ומשעבד אותן לבעל (ושימו לב: החירות ניתלת מנשים בלבד, חרם דרבנו גרשום לא השווה את מעמד האשה לאיש בפריזמה של איסור החיתר). ככה פשוט - כמו שהפסיקו לקנות עבדים על פי משנה ב' בפרק א' בקידושין, תפסיקו לקנות נשים על פי משנה א'. אל תשנו את ההלכה, תשנו את המציאות.

אני אשת הלכה אך רבים וגדולים ממני דנו בדרכי פתרון שונות לבעיות המוסריות שיוצר מוסד הקידושין, והציעו תחליפים. בין

ניצן כספי שילוני - עורכת דין במרכז צדק לנשים.

7 תיקון התפילות ועניייהם, השעי השלישי, 8 בבלי, טרכות טו, ע"ב.

6 סוטה ט, משנה ט.